

БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

BUDGET EXPENDITURES FOR SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

Петричко М.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Мукачівський державний університет

Сметана В.С.

магістр,
Мукачівський державний університет

Ривтій Н.І.

магістр,
Мукачівський державний університет

У статті узагальнено наявні теоретичні підходи до визначення поняття «видатки Державного бюджету на соціальний захист населення» згідно з чинною нормативно-законодавчою базою. Досліджено теоретичні питання функціонування видатків Державного бюджету на соціальний захист. Проаналізовано структуру та динаміку видатків Державного бюджету на соціальний захист населення. Визначено переваги та недоліки чинної системи функціонування видатків на соціальний захист. Розглянуто причини неефективного використання бюджетних ресурсів. Обґрунтовано ключові напрями вдосконалення системи видатків на соціальний захист Державного бюджету в сучасних умовах.

Ключові слова: бюджет, Державний бюджет, видатки, соціальний захист, соціальне забезпечення.

В статье обобщены существующие теоретические подходы к определению понятия «расходы Государственного бюджета на социальную защиту населения» согласно с действующей нормативно-законодательной базой. Исследованы теоретические вопросы функционирования расходов Государственного бюджета на социальную защиту. Проанализированы структура и динамика расходов Государственного бюджета на социальную защиту населения. Определены преимущества и недостатки действующей системы функционирования расходов на социальную защиту. Рассмотрены причины неэффективного использования бюджетных ресурсов. Обоснованы ключевые направления совершенствования системы расходов на социальную защиту Государственного бюджета в современных условиях.

Ключевые слова: бюджет, Государственный бюджет, расходы, социальная защита, социальное обеспечение.

The article summarizes the existing theoretical approaches to the definition of the essence of the concept of "state budget expenditures on social protection of the population" in accordance with the current normative and legislative framework. The theoretical questions of functioning of the state budget expenditures on social protection are researched. The structure and dynamics of expenditures of the state budget on social protection of the population are analyzed. The advantages and disadvantages of the functioning system of social security expenditures are determined. The reasons of inefficient use of budget resources are considered. The key directions of improving the system of expenditures for social protection of the state budget in the modern conditions are substantiated.

Key words: budget, state budget, expenditures, social protection, social security.

Постановка проблеми. Сьогодні важливим чинником розвитку суспільних відносин для України є окреслення свого подальшого розвитку зі входженням в європейські структури, що зобов'язує дотримуватися відповідних європейських стандартів у найважливіших галузях, зокрема у сфері соціального захисту.

В Україні у зв'язку з погіршенням фінансового стану більшості громадян, політичною, економіч-

ною кризами зростає кількість осіб, яким необхідна державна підтримка. Депресивний стан економіки унеможливорює підтримання належних соціальних стандартів для більшості населення. Проблеми соціального захисту актуальні для всіх країн світу, адже в кожній країні, навіть у країні з високим рівнем добробуту, проживають люди похилого віку, інваліди, багатодітні сім'ї, безробітні, які потребують соціальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування та розвиток системи фінансового забезпечення соціального захисту населення відображені в працях Ф. Бастіа, А. Вагнера, Л. Ерхарда, Дж.М. Кейнса, І. Озерова, Дж. Стігліца та інших науковців. Питанням фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах економічних перетворень присвячені праці О. Василика, О. Величко, С. Корецької, Е. Лібанової, З. Лободіної, М. Мальованого, Д. Сухового та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у зв'язку з погіршенням фінансово-економічної ситуації в Україні ця проблема потребує постійного дослідження з урахуванням сучасних соціально-економічних тенденцій розвитку суспільства та державних фінансів [4].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз стану та розвитку бюджетного фінансування соціального захисту в Україні, визначення основних проблем та розроблення шляхів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті 46 Конституції України проголошується, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [1].

Розвиток суспільних та фінансових відносин зумовив виокремлення соціального захисту населення у вагомий фінансовий складовий, що стало одним з дієвих інструментів стимулювання людського капіталу. Головна мета полягає в забезпеченні макроекономічної та соціальної стабільності в країні. Важливими складовими соціальної політики держави є соціальний захист та соціальне забезпечення населення. Видатки бюджету на соціальну сферу щорічно зростають, при цьому рівень соціального захисту населення залишається низьким, тому пошук нових та ефективних методів оптимізації видатків на соціальний захист населення стає невідкладною проблемою, яку необхідно вирішувати.

Україна переживає політичну та економічну кризи, що негативно впливає на життєвий рівень людей, породжує бідність населення. Головним завданням є захист окремих найбільш вразливих категорій населення, що вимагає фінансового забезпечення. Кошти на соціальний захист та соціальне забезпечення

виділяються з державного та місцевих бюджетів. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення посідають значне місце у видатках бюджету притому, що не встановлені стабільні структурні економічні пропорції, а ланка фінансування соціальних видатків є найбільш нерегульованою. Витрати на соціальний захист населення залежать від розвитку економіки. В Україні склалася троїста система фінансування соціальних програм, суб'єктами якої є держава, роботодавці та одержувачі соціальних виплат. Соціальний захист включає систему заходів, які захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації не тільки внаслідок безробіття, але й в разі втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, похилого віку тощо. Сучасна система соціального захисту населення в Україні включає такі основні елементи, як сукупність державних соціальних гарантій, зокрема соціальні пільги окремим категоріям населення, традиційна форма державної, соціальної допомоги та соціальне страхування. Головна відмінність українських соціальних стандартів від їхніх європейських аналогів полягає в тому, що в Україні ці величини часто збільшуються з огляду на суто політичні міркування без урахування економічної динаміки та реальних можливостей економіки [2, с. 114]. Соціальний захист можна розглядати як систему юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів у державі щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків. Виконання видаткової частини бюджету пов'язане з використанням бюджетних коштів. Це питання завжди перебувало в центрі уваги науковців та практиків, оскільки в процесі фінансування розкриваються призначення бюджету, його спрямованість на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування, характеризується ефективність використання бюджетних ресурсів. Адже держава, використовуючи фінансові ресурси, забезпечує можливість реалізації завдань та функцій, які постають перед нею на тому чи іншому етапі розвитку суспільства. Тому потрібно враховувати, що цей процес впливає на розвиток як державної фінансової системи, так і сукупності фінансових ресурсів, що акумулюються на місцевому рівні.

Якщо розглядати видатки на випадок непрацездатності (табл. 1), то можна відзначити, що найвищі показники спостерігаються у 2013 (7 682 339 903,55 грн.) і 2014 (7 960 507 625,09 грн.) роках. Причиною цього є висока кількість інвалідів. Роком з найнижчим показником став 2015 рік (1 250 545 936,69 грн.), коли зафіксовано збільшення видатків на цю сферу, а потім їх різке зниження.

Розглядаючи видатки на соціальний захист пенсіонерів, можемо стверджувати, що ситуа-

Таблиця 1
Динаміка видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2013–2017 роки, грн. [3]

Показники	Виконано за 2013 рік	Виконано за 2014 рік	Виконано за 2015 рік	Виконано за 2016 рік	Виконано за 2017 рік	Абсолютне відхилення 2017 року від 2013 року, грн.	Відносне відхилення 2017 року від 2013 року, %
Соціальний захист та соціальне забезпечення	145 062 606 707,96	138 004 683 345,70	103 700 933 658,86	151 961 473 560,73	144 478 878 090,38	-583 728 617,58	-0,40
Соціальний захист на випадок непрацездатності	7 682 339 903,55	7 960 507 625,09	1 250 545 936,69	1 472 565 533,80	2 062 084 527,36	-5 620 255 376,19	-73,16
Соціальний захист пенсіонерів	87 263 770 689,61	79 812 809 003,52	94 811 551 500,00	142 586 226 600,00	133 458 626 300,00	46 194 855 610,39	52,94
Соціальний захист ветеранів війни та праці	4 887 131 963,23	4 689 342 072,19	942 879 922,07	1 293 682 154,62	1 452 211 302,74	-3 434 920 660,49	-70,28
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	35 710 827 860,28	36 399 355 290,43	30 469 705,62	42 229 101,13	72 933 825,42	-35 637 894 034,86	-99,80
Соціальний захист безробітних	254 222 140,80	55 569 391,33	58 488 795,91	40 918 675,67	0,00	-254 222 140,80	-100,00
Допомога у вирішенні житлового питання	2 681 347 809,70	2 599 136 654,96	1 434 511 251,48	1 351 339 374,33	1 633 067 688,60	-1 048 280 121,10	-39,10
Соціальний захист інших категорій населення	5 737 014 268,71	5 571 721 150,76	5 073 794 756,42	5 107 178 845,80	5 652 968 706,97	-84 045 561,74	-1,46
Фундаментальні та прикладні дослідження й розробки у сфері соціального захисту	20 748 360,66	19 765 321,65	16 564 630,13	16 258 081,97	21 524 876,48	776 515,82	3,74
Інша діяльність у сфері соціального захисту	825 203 711,42	896 476 835,77	82 127 160,54	51 075 193,41	125 460 862,81	-699 742 848,61	-84,80

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної казначейської служби України за 2013–2017 роки [3]

ція є зворотною: найнижчі показники зафіксовані у 2013 і 2014 роках (87 263 770 689,61 грн. і 79 812 809 003,52 грн.), а їхній підйом – у 2016–2017 роках (142 586 226 600,00 грн. і 133 458 626 300,00 грн.). Це може говорити про збільшення кількості людей пенсійного віку, погіршення умов життя.

Видатки на захист ветеранів війни та праці різко зменшились, незважаючи на АТО, що відбувається нині. Про це свідчать числа по 2013–2014 (4 887 131 963,23 грн. та 4 689 342 072,19 грн.), 2016–2017 роках (1 293 682 154,62 грн. та 1 452 211 302,74 грн.). З кожним роком ветеранів ВВВ стає все менше, але збільшується їхня кількість внаслідок перебування в АТО, яке триває понині.

Соціальний захист безробітних має найвищий показник у 2013 році (254 222 140,80 грн.).

Найстабільнішою категорією видатків є витрати на соціальний захист інших категорій населення. Протягом п'яти років ситуація майже не змінювалась, перебуваючи на рівні 5 млрд. грн. З 2017 по 2013 роки абсолютне відхилення складає 84 045 561,74 грн.

Невеликі зміни за 5 років відбулися також у видатках на фундаментальні та прикладні дослідження, розробки у сфері соціального захисту. Найменшими значеннями володіють 2015–2016 роки, коли ці втрати склали приблизно 16 млн. грн. У всіх інших випадках це число перебуває в межах 20 млн. грн. Якщо в інших сферах соціального захисту потреба в грошових коштах кожного року змінюється внаслідок нестабільної ситуації, то попит на дослідження й розроблення, не зважаючи на це, залишається на одному рівні.

Інша ситуація спостерігається у сфері соціального захисту: тут коливання найзначніші, а саме від 896 476 835,77 грн. у 2014 році до 82 127 160,54 грн. у 2015 році, тобто в десять раз менше.

Отже, роблячи висновок по всіх видах видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за 5 років, а також аналізуючи абсолютне та відносне відхилення за 2017–2013 роки, відзначаємо, що найбільші коливання та зміни у сфері витрат відбулися по соціальному захисту сім'ї, дітей та молоді (коливання за 2017–2013 роки складає 99,8%), по іншій діяльності у сфері соціального захисту (84,8%), по соціальному захисту на випадок непрацездатності (73,16%), по соціальному захисту ветеранів війни та праці (70,28%).

Аналізуючи табл. 2, можемо відзначити, що соціальний захист на випадок непрацездатності характеризується значними коливаннями у 2015–2014 роках, коли цей показник становить 84,29%. Це свідчить про необхідність здійснення більшої частини витрат в новому році на іншу сферу, в якій є вища потреба. Хоча у 2016 році показник збільшився на 17,75%, у 2017 році він знову опустився на 40,03%.

По видатках на соціальний захист пенсіонерів можна бачити тенденцію до зростання витрат. Приріст відбувається спочатку у 2015 році, коли він становить 18,79%, а потім, ще більш різкий, – у 2016 році (на 50,39%). Ця ситуація свідчить про те, що загальні видатки бюджету не тільки зменшуються, але й збільшуються в тих сферах, де на це є більший попит.

Якщо розглядати соціальну сферу, де потреба або можливість здійснювати видатки справді зменшилась, то нею буде соціальний захист ветеранів війни та праці у 2015 році (-79,89%). Але потрібно відзначити зростання видатків в наступних двох роках: 37,21% у 2016 році, 12,25% у 2017 році.

Видатки на соціальний захист безробітних переважно зменшувались: -78,14% у 2014 році, -30,04% у 2016 році.

Найстабільнішим щодо коливань залишається соціальний захист інших категорій населення.

Порівнюючи рис. 1 з рис. 2, можемо помітити, що у 2017 році зменшились державні видатки на всі сфери соціального захисту, окрім соціального захисту пенсіонерів. По-перше, це говорить про те, що кількість пенсіонерів в Україні збільшилась. По-друге, загальне зменшення видатків на соціальну сферу обумовлене необхідністю забезпечення бюджетними коштами інші напрями, які є більш пріоритетними.

Відштовхуючись від теорій розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, які відображені в працях таких вчених, як Ф. Бастіа, А. Вагнер, Л. Ерхард, Дж.М. Кейнс, І. Озеров та Дж. Стігліц, ми розуміємо, що існує необхідність підвищення фінансової незалежності державних бюджетів, а також потреба зміцнення фінансової бази. Це може сприяти поліпшенню фінансового забезпечення соціального захисту. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні має низку проблем, які варто вирішувати діями, що вказані вище.

За останні роки війни та нестабільної економічної ситуації в Україні збільшилась кількість безробітних, безпритульних, непрацездатних, нужденних, соціально незахищених прошарків населення, що вимагає від держави забезпечення соціальних гарантій та організації ефективної соціальної підтримки цих верств, помітного підвищення потенціалу соціальної сфери задля забезпечення необхідних умов самозбереження та розвитку людини.

Більшість населення в сучасних умовах на фоні низького рівня доходів, високих темпів інфляції, різкого підвищення цін на товари й тарифів на житлово-комунальні послуги не може реалізувати свої соціально-економічні інтереси, зберегти чи підвищити соціальний статус, отримати кваліфіковану медичну допомогу та якісну освіту. Усе це блокує широку соціальну мобільність, звужує перспективи економічного зрос-

Таблиця 2
Динаміка відхилень видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2013–2017 роки

Показники	Абсолютне відхилення 2013 року від 2013 року, грн.	Відносне відхилення 2014 року від 2013 року, %	Абсолютне відхилення 2014 року від 2014 року, грн.	Відносне відхилення 2015 року від 2014 року, %	Абсолютне відхилення 2015 року від 2015 року, грн.	Відносне відхилення 2016 року від 2015 року, %	Абсолютне відхилення 2016 року від 2016 року, грн.	Відносне відхилення 2017 року від 2016 року, %
Соціальний захист та соціальне забезпечення	-7 057 923 362,26	-4,87	-34 303 749 686,84	-24,86	48 260 539 901,87	46,54	-7 482 595 470,35	-4,92
Соціальний захист на випадок непрацездатності	278 167 721,54	3,62	-6 709 961 688,40	-84,29	222 019 597,11	17,75	589 518 993,56	40,03
Соціальний захист пенсіонерів	-7 450 961 686,09	-8,54	14 998 742 496,48	18,79	47 774 675 100,00	50,39	-9 127 600 300,00	-6,40
Соціальний захист ветеранів війни та праці	-197 789 891,04	-4,05	-3 746 462 150,12	-79,89	350 802 232,55	37,21	158 529 148,12	12,25
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	688 527 430,15	1,93	-36 368 885 584,81	-99,92	11 759 395,51	38,59	30 704 724,29	72,71
Соціальний захист безробітних	-198 652 749,47	-78,14	2 919 404,58	5,25	-17 570 120,24	-30,04	-40 918 675,67	-100,00
Допомога у вирішенні житлового питання	-82 211 154,74	-3,07	-1 164 625 403,48	-44,81	-83 171 877,15	-5,80	281 728 314,27	20,85
Соціальний захист інших категорій населення	-165 293 117,95	-2,88	-497 926 394,34	-8,94	33 384 089,38	0,66	545 789 861,17	10,69

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної казначейської служби України за 2013–2017 роки [3]

Рис. 1. Показники виконання бюджету у сфері соціального захисту у 2013 році [3]

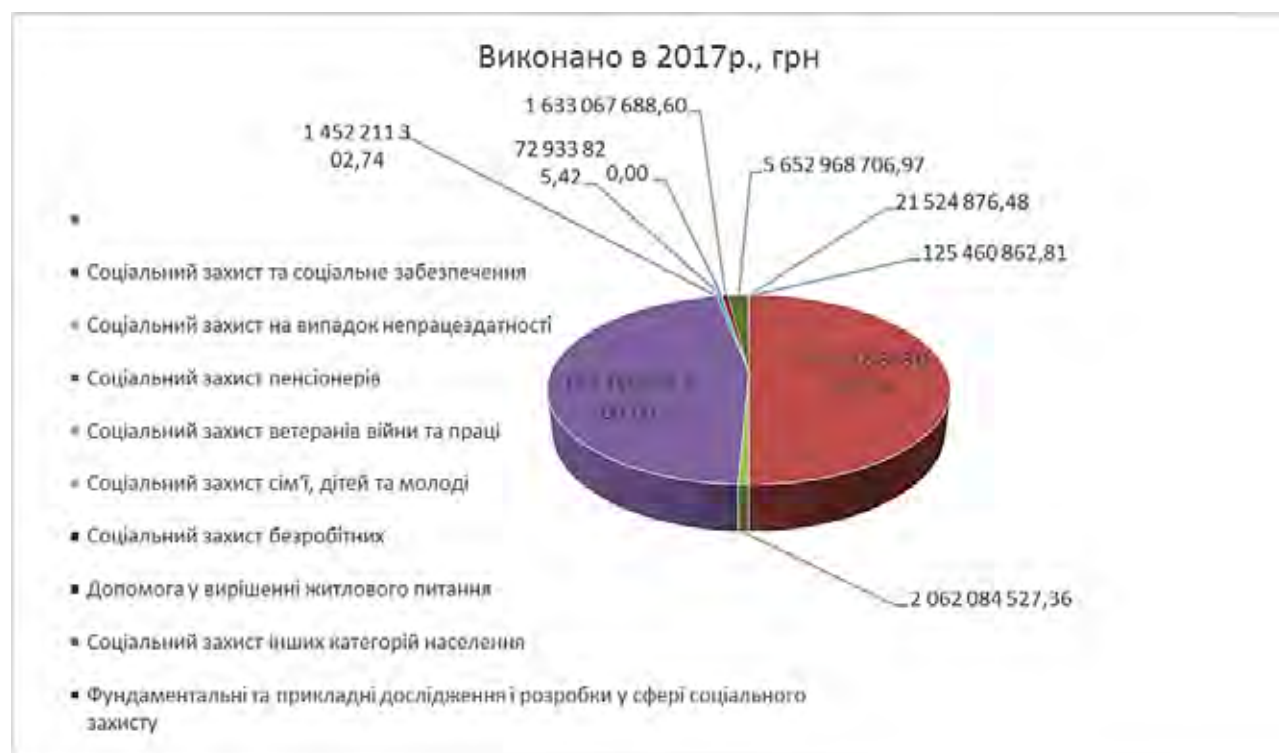

Рис. 2. Показники виконання бюджету у сфері соціального захисту у 2017 році [3]

тання, суспільного відтворення та стійкого соціального розвитку суспільства. Ми спостерігаємо в Україні процес старіння нації, коли пенсіонери

переважають над працездатним населенням. В Україні нині 14 мільйонів пенсіонерів, що становить майже третину населення. Кожен п'ятий

українець переступив 60-річний рубіж. Як прогнозують експерти Світового Банку, в найближчі 15 років кількість людей працездатного віку в Україні скоротиться на 16%. Старіння нації – це міна уповільненої дії [5].

На основі вищенаведеного можна виділити такі шляхи покращення соціальної сфери в Україні:

- впровадження повномасштабної реформи пенсійної системи;
- забезпечення прозорого розподілу доходів, зменшення ступеня їх диференціації за рахунок ефективної системи податків та трансферів;
- надання правової, фінансової, матеріальної допомоги найбільш вразливим верствам населення, а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення;
- формування «середнього класу», який є важливим чинником соціальної стабільності, сприяння тим сферам економічної діяльності, які спроможні забезпечити переміщення бідних верств населення до «середнього класу»;
- реструктуризація громіздкої, забюрократизованої мережі державних та комунальних закладів соціального захисту й соціальних

служб, на утримання яких виділяється коштів більше, ніж на соціальний захист;

- усунення зловживань у системі адміністрування пільг та обліку пільгових категорій громадян, забезпечення прозорої системи соціальних виплат;

- забезпечення підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів у сфері соціального страхування населення;

- впровадження в практику стратегічного планування та маркетингового управління попитом і пропозицією соціальних послуг.

Висновки. Отже, в соціальному захисті України існує велика кількість проблем, які потребують негайного вирішення, а саме наявність великої кількості неефективних соціальних пільг, непрозора законодавча база, недосконала система фінансування та бюрократія в органах соціального захисту. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні також має низку проблем, а особливо на місцевому рівні. Поліпшення фінансового забезпечення соціального захисту неможливе без зміцнення фінансової бази та підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України: станом на 20 квітня 2010 року. / Верховна Рада України: від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Толубяк В. Фінансові механізми пенсійного забезпечення: монографія. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 336 с.
3. Виконання Державного бюджету. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
4. Лободіна З. Бюджетне фінансування соціального захисту в Україні. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Серія «Економічні науки». 2014. С. 25–28.
5. Україна переживає процеси старіння суспільства // Новини УНІАН. URL: <http://health.unian.ua/country/150289-ukrajina-perejivaeprotsesi-starinnya-suspilstva.html>.